

Rättsavdelningen
Åsa Malmros
asa.malmros@socialstyrelsen.se

Regeringskansliet
Socialdepartementet
s.remissvar@regeringskansliet.se
s.sof@regeringskansliet.se

Socialstyrelsens yttrande över betänkandet Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen (SOU 2023:40)

Socialdepartementets dnr S2023/02794

Socialstyrelsen yttrar sig i de delar som omfattar myndighetens verksamhetsområde.

Sammanfattning

Myndigheten tillstyrker i huvudsak utredningens förslag och delar även i huvudsak utredningens bedömningar. Myndigheten anser i likhet med utredningen att flera av förslagen kan förbättra barns möjligheter att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen.

Socialstyrelsen instämmer i att det finns behov av ett stärkt stöd till barn och unga att utkräva sina rättigheter, i synnerhet barn och unga i utsatta situationer och som av olika anledningar saknar tillräckligt stöd från vårdnadshavare och andra vuxna i sin närhet. Myndigheten delar även bedömningen att civilsamhället spelar en viktig roll i arbetet med att stärka barns möjligheter att få sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda. Socialstyrelsen anser dock att vissa frågor bör tydliggöras i samband med att staten bidrar till försöksverksamhet med barnrättsbyråer inom civilsamhällesorganisationer.

Socialstyrelsens synpunkter på förslag och bedömningar

7.3 Sverige bör ratificera det fakultativa och tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen om ett klagomålsförfarande

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget att Sverige bör ratificera det fakultativa och tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen om ett klagomålsförfarande samt tillerkänna barnrättskommittén behörighet att ta emot mellanstatliga klagomål i enlighet med tilläggsprotokollet.

En ratificering av tilläggsprotokollet skulle innebära att enskilda barn, grupper av barn eller representanter för barn kan lämna in en framställan till barnrättskommittén om de anser att det har skett en kränkning av deras rättigheter enligt barnkonventionen eller något av de övriga tilläggsprotokollen. Resultatet av en

granskning är dock inte rättsligt bindande och kan inte jämföras med en dom eller ett beslut av en myndighet. Vidare kan det ta lång tid innan en granskning är slutförd eftersom handläggningstiderna är långa.

Socialstyrelsen vill lyfta vikten av tydlig information riktad till barn om möjligheterna att använda sig av klagomålsförfarandet och hur processen i barnrättskommittén går till så att barn får en realistisk bild av vad klagomålsförfarandet innebär för det enskilda barnet.

7.4 Behov av åtgärder som ger förutsättningar för ett välfungerande förfarande vid en ratificering av tilläggsprotokollet

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget att Barnombudsmannen får i uppdrag att följa utvecklingen av tillämpningen av tilläggsprotokollet samt vid behov föreslå åtgärder för en bättre implementering av tilläggsprotokollet i Sverige.

9.4 Övervägande och förslag

Socialstyrelsen instämmer i utredningens bedömning att förslagen av processuell karaktär behövs för att barn, oavsett om de är processbehöriga eller inte, ska kunna överklaga beslut och därigenom ges möjlighet att själva utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen när vårdnadshavaren inte i tillräcklig grad kan eller förmår ta tillvara barnets intressen eller där barnet och vårdnadshavaren har motstridiga intressen. Det är också en förutsättning för att barn ska kunna framställa klagomål till barnrättskommittén.

9.4.2 Rätt till offentligt biträde för barn i mål om umgängesbegränsning med mera

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget att ett offentligt biträde ska förordnas för barn i mål eller ärenden om begränsning av umgänge och hemlighållande av vistelseort enligt LVU.

Socialstyrelsen instämmer i att frågor om umgängesbegränsning och hemlighållande av vistelseort enligt 14 § LVU är ingripande beslut som kan vara av stor betydelse för ett barn.

9.4.3 Rätt till offentligt biträde för barn som fyllt 15 år vid överklagande av beslut om särskilda befogenheter

Socialstyrelsen tillstyrker att offentligt biträde ska förordnas för barn vid och inför överklagande av beslut om särskilda befogenheter enligt 42 § LVU. Det är angeläget att barn oavsett ålder får möjlighet att få riktigheten av dessa beslut prövade i domstol.

9.4.4 Förtydliga socialnämndens ansvar att anmäla behov av eller överlämna ansökan om offentligt biträde

Socialstyrelsen har inget att erinra mot förslaget. Myndigheten instämmer i problembeskrivningen, men är tveksam till att man löser problemet med att offentligt biträde förordnas sent i LVU-processen eller att socialnämnden dröjer eller inte alls överlämnar barns ansökningar om offentligt biträde, genom att förtydliga socialnämndens ansvar att anmäla behov av eller överlämna ansökan om offentligt biträde till förvaltningsrätten. Ett alternativ skulle kunna vara riktade informationsinsatser till socialnämnden om nämndens skyldighet att skyndsamt

överlämna enskildas ansökningar om offentligt biträde till förvaltningsrätten samt vikten av att anmäla behov av offentligt biträde i ett tidigt skede.

9.4.5 Barn under 15 år ska ha rätt att ansöka om att ett offentligt biträde förordnas enligt LVU

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget att barn som är yngre än 15 år ska ha rätt att själva ansöka om att ett offentligt biträde ska förordnas i de mål och ärenden där offentligt biträde enligt LVU ska förordnas. Socialstyrelsen delar utredningens bedömning att rättsläget idag är oklart rörande om barn som inte fyllt 15 år själva kan ansöka om ett offentligt biträde förordnas.

För att förslaget ska få genomslag krävs det enligt Socialstyrelsens uppfattning att socialtjänsten i ett tidigt skede informerar barn som är yngre än 15 år om att de har rätt att ansöka om ett sådan biträde. Barnet behöver även få information om vad det innebär att företrädas av ett offentligt biträde.

9.4.6 Stärkt rätt för barn under 15 år att komma till tals och överklaga beslut om placeringar samt beslut om särskilda befogenheter enligt LVU

Socialstyrelsen tillstyrker att barn under 15 år får rätt till ett offentligt biträde i mål och ärenden som rör beslut om placeringar enligt LVU.

Socialstyrelsen uppfattar att bestämmelsen behandlar frågan om var, det vill säga i vilket hem, barnet ska placeras. För att det inte ska råda någon osäkerhet om vad som åsyftas föreslår Socialstyrelsen att bestämmelsen omformuleras genom att ordet placering byts ut till ”var barnet ska vistas under vårdtiden”. Den formuleringen överensstämmer med förslaget från Utredningen om barn och unga i samhällets vård.¹

Myndigheten tillstyrker att barn som är yngre än 15 år får rätt till ett offentligt biträde i mål och ärenden vid överklaganden avseende beslut om särskilda befogenheter enligt 42 § LVU.

9.4.7 Rättigheterna vid vård enligt LPT förstärks för barn under 15 år

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget att en patient som inte fyllt 15 år har rätt att själv begära att tvångsvården ska upphöra och överklaga sådana beslut som innebär att offentligt biträde ska förordnas enligt 38 a § LPT. Socialstyrelsen instämmer i att rätten att initiera dessa ärenden bör tillkomma alla barn som är föremål för sluten psykiatrisk tvångsvård med stöd av LPT samt att den som är förordnad som offentligt biträde för barn som är yngre än 15 år även är barnets ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser.

9.4.8 Stärkt rätt att höras i domstol för barn under 15 år i mål enligt LPT, LVU och socialtjänstlagen

Socialstyrelsen delar bedömningen att barn som inte fyllt 15 år ska få möjlighet att höras i domstol oavsett om det tillför något eller inte, om barnet vill det och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras. Myndigheten föreslår dock en annan formulering som tydligare visar att barnet självt inte aktivt behöver ta initiativ till att höras i domstolen, exempelvis att barn som är yngre än 15 år bör ges

¹ För barn och unga i samhällsvård (SOU 2023:66).

möjlighet att höras i domstol om han eller hon vill det och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras.

9.4.9 Barns rätt till information om beslut och överklagande enligt LPT och LVU förtydligas

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget att barn ska få information om beslut som avser honom eller henne om det inte är uppenbart obehövt samt, om beslutet kan överklagas, att barnet även ska få information om hur det går till att överklaga beslutet.

9.4.10 Skyldigheten att ge information på ett sätt som barn förstår ska framgå i LPT, LSS, LVU och socialtjänstlagen

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget att information som barnet får ska anpassas till barnets ålder och andra individuella förutsättningar samt att den som lämnar informationen i den utsträckning det är möjligt ska försäkra sig om att barnet har förstått den lämnade informationen.

9.4.11 Tydliggör att placeringar av barn enligt socialtjänstlagen kräver ett formellt beslut

Socialstyrelsen välkomnar ambitionen att tydliggöra att socialnämnden, förutom att fatta beslut om bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL i form av vård utanför det egna hemmet, även ska fatta ett formellt beslut som utvisar var barnet ska vistas under vårdtiden.

Socialstyrelsen instämmer i att det är centralt ur rättssäkerhetsperspektiv att socialnämnden fattar formella beslut om placering eller omplacering av barn i ett visst hem. Avsaknaden av en tydlig reglering om detta har, såsom utredningen framhållit, bland annat bidragit till osäkerhet om var barnet ska vistas under placeringen och att barn inte alltid har blivit delaktiga i tillräcklig grad i samband med omplaceringar. Enligt vad myndigheten har erfarenhet har det i vissa fall även medfört att utredningar har hållits öppna under lång tid i avvaktan på tillgång till familjehem som motsvarar barnets behov trots att man i ett tidigt skede konstaterat att barnet haft behov av vård.

Socialstyrelsen ställer sig tveksam till om den föreslagna bestämmelsen ska regleras i 6 kap. 1 § SoL som har en mer övergripande karaktär. Myndigheten föreslår att detta regleras i en egen paragraf alternativt i 6 kap. 6 § SoL.

I betänkandet av Utredningen om barn och unga i samhällets vård² föreslås en motsvarande regel i 6 kap. 5 § SoL med lydelsen ”Socialnämnden ska besluta om var barn och unga under 21 år ska vistas under vårdtiden”. Den formuleringen är enligt Socialstyrelsens bedömning att föredra då det uttryckligen av ordalydelsen framgår att nämnden ska fatta ett formellt beslut om var barnet ska vistas under vårdtiden.

Socialstyrelsen tillstyrker att nämndens beslut om var barnet ska vistas under vårdtiden ska kunna överklagas. I konsekvens med tidigare lämnade synpunkter föreslår myndigheten att formuleringen ändras till beslut om vistelse enligt 6

² För barn och unga i samhällsvård (SOU 2023:66).

kap. x §. Detta harmonierar med det förslag som utredningen om barn och unga i samhällets vård har lämnat.

9.4.12 Offentligt biträde i vissa situationer för barn som är föremål för beslut om placering enligt socialtjänstlagen

Socialstyrelsen tillstyrker att barn får rätt till ett offentligt biträde i mål och ärenden som rör placering enligt socialtjänstlagen, om barnet motsätter sig åtgärden och ett offentligt biträde behövs för att barnets intressen ska tillgodoses. Den föreslagna ordningen får enligt Socialstyrelsen framförallt betydelse för barn som inte fyllt 15 år. Genom det offentliga biträdet, som även är ställföreträdare för barnet, har barnet möjlighet att föra sin talan och överklaga beslut om placering oberoende av vårdnadshavarens inställning och förmåga.

Myndigheten uppfattar även här att bestämmelsen avser beslut om var, det vill säga i vilket hem, barnet ska placeras. För att det inte ska råda någon osäkerhet om vad som avses föreslår Socialstyrelsen att bestämmelsen omformuleras till ”var barnet (eller den unge) ska vistas under vårdtiden”. Den formuleringen ligger i linje med förslaget av Utredningen om barn och unga i samhällets vård.

I sammanhanget vill myndigheten lyfta att Utredningen om barn och unga i samhällets vård föreslår att socialnämnden, inför ett beslut om var barnet ska vistas, ska bedöma om barnets behov av vård kan tillgodoses där varvid nämnden bland annat särskilt ska beakta barnets inställning till vården och var den ska utföras. Den föreslagna bestämmelsen skulle tydliggöra barnets rätt till delaktighet.

11.4.4 Arbetet med att göra offentliga verksamheter kända, tillgängliga och anpassade för barn behöver förstärkas

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget att statliga myndigheter som är centrala för att säkerställa barnets rättigheter får ett fördjupat uppdrag att vidta åtgärder för att göra den egna myndighetens verksamhet, eller den verksamhet myndigheten ansvarar för, känd samt tillgänglig och anpassad för barn. Socialstyrelsen noterar att dessa uppdrag framgår av Diskrimineringsombudsmannens, Inspektionen för vård och omsorgs och Statens Institutionsstyrelses regleringsbrev för 2024.

Myndigheten tillstyrker vidare att länsstyrelserna får i uppdrag att bistå kommuner och regioner i deras arbete med att göra verksamheterna kända, tillgängliga och anpassade för barn samt att Barnombudsmannen får i uppdrag att bistå de berörda myndigheterna i detta arbete.

11.5.4 Det behövs sammanhållen information på nationell nivå om barns möjligheter att utkräva sina rättigheter

Socialstyrelsen tillstyrker att Barnombudsmannen får i uppdrag att tillhandahålla information på nationell nivå om barns möjligheter att utkräva sina rättigheter.

Mot bakgrund av att det av betänkandet framgår att informationsytan är tänkt att omfatta information inom olika sakområden föreslår Socialstyrelsen att Barnombudsmannen genomför uppdraget i dialog med berörda myndigheter.

11.6.3 Överväganden och förslag

Utveckla metodstöd för kommunala och regionala informationslotsar för barn

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget att Barnombudsmannen får i uppdrag att utveckla och sprida ett metodstöd för kommuner och regioners arbete med lokala

funktioner som kan informera, svara på frågor och vägleda barn och vuxna om barns rättigheter.

12.8.1 Staten ska bidra till etableringen av barnrättsbyråer inom civilsamhällesorganisationer

Socialstyrelsen instämmer i att barn som saknar stöd från vårdnadshavare eller andra vuxna som kan ta tillvara barnets intressen och rättigheter befinner sig i en särskilt utsatt situation. Myndigheten delar uppfattningen att dessa barn kan ha behov av stöd i kontakter med myndigheter för att få bli delaktiga i processer och beslut. Enligt Socialstyrelsens mening behöver dock frågor analyseras och belysas ytterligare i samband med att försöksverksamheten inleds. Nedan redogörs för dessa.

Myndigheten konstaterar att kommuner och regioner ansvarar för många av de områden där barns rättigheter aktualiseras, exempelvis skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård. Av betänkandet framgår att de barn utredningen varit i kontakt med ser behov av lokala funktioner som ger information och vägledning om barns rättigheter och hur dessa kan utkrävas samt att barnombud ska vara lättillgängliga och oberoende från myndigheter.

För att stödet ska bli likvärdigt bör det enligt Socialstyrelsens mening tydligt framgå vilken typ av stöd som funktionen är tänkt att tillhandahålla barn i kontakten med myndigheter samt vilket mandat barnombudet har. Det bör tydligt framgå vad barnen kan förvänta sig av barnombuden samt deras funktion i förhållande till exempelvis socialtjänstens eller barn- och elevombudets uppdrag. Det är viktigt att barnombudet fungerar som en brygga mellan barnet och myndigheten med syfte att stärka barnets delaktighet och tillit till myndigheten eller myndighetspersonen. Om funktionen utöver att vara stödjande får en mer rådgivande eller tillsynande roll i förhållande till socialtjänsten ser Socialstyrelsen en risk för att det ger en polariserad bild av barnet kontra exempelvis socialtjänsten.

Barnombudens roll behöver även förtydligas i förhållande till vårdnadshavaren. Det finns även behov av att klargöra vad som gäller i frågor om tystnadsplikt och sekretess, om barnombudet är anmälningsskyldig enligt 14 kap. 1 § SoL, samt om det finns behov av att verksamheten står under någon form av granskning eller tillsyn utöver den kontroll som görs inom ramen för statsbidrag.

Vad beträffar namnet på den föreslagna funktionen anser Socialstyrelsen att det inte ska vara Barnrättsbyrån eftersom det finns en risk för sammanblandning med den nuvarande verksamheten som delvis skiljer sig åt från den i förslaget framlagda funktionen. Om det finns behov av att namnge den personal som arbetar i organisationen och som ger stöd till barn bör det enligt myndighetens bedömning inte vara barnombud. Det kan leda till att det uppstår oklarheter och missförstånd hos barnets vårdnadshavare och externa aktörer om barnombudets roll och befogenheter. För barnet kan det leda till felaktiga förväntningar om stödpersonens uppdrag. Det kan även leda till sammanblandning med de barnombud som finns idag hos exempelvis Maskrosbarn och i kommuner och regioner.

1.7 Förslag till förordning om statsbidrag till försöksverksamhet med barnrättsbyråer

Om förslaget om försöksverksamhet med barnrättsbyråer inom civilsamhällesorganisationer genomförs anser Socialstyrelsen att det i förordningen behöver förtydligas vilka krav som ställs på verksamheten för att få statsbidrag.

Socialstyrelsens föreslås få rätt att utfärda föreskrifter avseende vilka krav som kan ställas på civilsamhällesorganisationerna för att erhålla det statliga bidraget. Det kan enligt utredningen bland annat innebära att närmare precisera vilka kvalitetskrav och kompetenskrav som ska ställas upp och hur säkerheten och skyddet av barn och barns integritet kan säkerställas. Enligt Socialstyrelsens uppfattning bör sådana centrala krav för verksamheten lämpligen meddelas i förordning och inte i myndighetsföreskrifter. Myndigheten föreslår även att det i förordningen förtydligas vilka uppgifter som kan ingå i att ge stöd i barns kontakter med myndigheter. Det medför en ökad möjlighet till förutsebarhet för sökanden att få information om vilken verksamhet som ska bedrivas för att kunna söka statsbidraget och är helt avgörande för att syftet med bidraget ska kunna uppnås.

Socialstyrelsen bedömer att verkställighetsbemyndigandet i 12 § förordningen inte ger stöd för myndigheten att meddela föreskrifter på alla de områden som utredningen tar upp. Det föreslagna bemyndigandet ger myndigheten rätt att utfärda verkställighetsföreskrifter. Sådana föreskrifter får inte innebära något väsentligt nytt, det behöver därför finnas regler i förordningen att föreskriva om verkställighet av. Myndigheten har inte heller möjlighet att utfärda föreskrifter med stöd av bemyndiganden i 8 kap. SoF eftersom det förutsätter att det är en verksamhet som regleras i de i förordningen uppräknade författningarna.

Myndigheten har uppfattat att funktionen är tänkt att ha ett brett uppdrag som rör alla samhällssektorer, alla rättigheter enligt barnkonventionen och områden i ett barns liv. Socialstyrelsen vill i det sammanhanget lyfta att ordet insatser i 2 § kan leda till uppfattningen att stödet enbart ges i kontakter med socialtjänsten, vilket skulle utesluta stöd i förhållande till exempelvis skolan och hälso- och sjukvården. Det behöver enligt Socialstyrelsens mening även klargöras om barnombudet ska möjliggöra barns delaktighet eller ge barnet stöd i sin rätt till delaktighet i frågor som rör barnet.

Socialstyrelsen föreslår att det införs en ny paragraf mellan 7 och 8 §§ med följande lydelse. ”Socialstyrelsen får, utifrån tillgängliga medel, prioritera mellan inkomna ansökningar och ge företräde till de ansökningar som bedöms ha bäst förutsättningar att uppfylla det syfte som anges i 2 § och övriga förutsättningar för bidrag enligt denna förordning.”

Vidare föreslår myndigheten att det införs ett andra stycke i den föreslagna 9 § av följande lydelse. ”Socialstyrelsen ska årligen senast den 31 oktober till regeringen lämna en samlad redovisning av bidrag som har lämnats enligt denna förordning. Redovisningen ska innehålla uppgifter om vilka som har fått bidrag och med vilket belopp, uppgifter om vilket stöd som bidragen har använts till och en redogörelse för bidragets användning i förhållande till det syfte som anges i 2 §.”

Beslut om detta yttrande har fattats av generaldirektören Olivia Wigzell. I den slutliga handläggningen har avdelningscheferna Pär Ödman, Zara Warglo, Sabina Orstam, Natalia Borg och Thomas Lindén samt enhetschefen Mariana Näs-lund Blixt deltagit. Juristen Åsa Malmros har varit föredragande.

SOCIALSTYRELSEN

Olivia Wigzell

Åsa Malmros